УДК 821.512.145

С.Г. Сәмитова

ГАЯЗ ИСХАКЫЙ ИҖАТЫНДА МИЛЛИ ПРОБЛЕМАЛАРНЫҢ ГАИЛӘ ЯССЫЛЫГЫНДА ЧАГЫЛЫШЫ

(«Ул икеләнә иде» (1915) һәм «Ул өйләнмәгән иде» (1916) повестьлары мисалында)

Данная статья посвящена анализу повестей Гаяза Исхаки «Ул икеләнә иде» («Он сомневался»; 1915) и «Ул өйләнмәгән иде» («Он еще не был женатым»; 1916) с точки зрения рецепции и интерпретации проблем национального и религиозного аспектов межгендерных отношений. В рамках настоящей статьи нами было раскрыто, что Гаяз Исхаки был сторонником модернизации и прогрессивной трансформации татарского общества – в том числе через диалогическое восприятие достижений русской культуры. Однако при этом, как было нами продемонстрировано, писатель осознавал, что татарская нация находится под угрозой ассимиляции, ведущей к вырождению, исчезновению («инкыйраз») народа с богатейшим историко-культурным наследием. Выявлено, что в творчестве Г. Исхаки мотив борьбы за сохранение национальной идентичности на концептуальном уровне связан с женскими образами, что диктуется особой ролью женщины как хранительницы семейного очага. Изучение специфики взаимоотношений героев названных повестей Хамита и Марии, а также Шамси и Анны позволил определить позицию классика татарской литературы касательно перспективы смешанных браков: даже духовное родство, общность интересов и интеллектуального уровня не способны послужить надежным фундаментом для формирования гармоничной семьи, в которой сохранялась бы этноконфессиональная симметрия; доминирование в доме языка, менталитета, религии и культуры представителя более крупного народа, как указывает Гаяз Исхаки, неминуемо приведет к кризису семейной жизни.

Ключевые слова: татарская литература, Гаяз Исхаки, национальная идентичность, трансформация общества, религия и культура.

This article is devoted to the analysis of Gayaz Iskhaki's novels «Ul ikelənə ide» (1915) and «Ul əylənməgan ide» (1916) from the point of view of reception and interpretation of the problems of national and religious aspects of intergender relations. In the framework of this article we have revealed that Gayaz Iskhaki was a supporter of the modernization and progressive transformation of the Tatar society including through the dialogical perception of the achievements of Russian culture. However, at the same time as we have shown the writer was aware that the Tatar nation was under the threat of assimilation, leading to the degeneration, disappearance («inkyraz») of a people with a rich historical and cultural heritage. We found that in the works of G. Iskhaki the motive of the struggle for the preservation of national identity at the conceptual level is associated with female images which is dictated by the special role of women as the guardian of the family hearth. The study of the specifics of the relationship between the characters Khamit and Maria, as well as Shamsi and Anna allows us to determine the position of the classic of Tatar

literature regarding the prospect of mixed marriages: even spiritual kinship, common interests and intellectual level are not able to serve as a reliable foundation for the formation of a harmonious family in which ethno-confessional symmetry; the dominance of the language, mentality, religion and culture of a representative of a larger nation in the house, as Gayaz Iskhaki points out, will inevitably lead to a crisis in family life.

Keywords: Tatar literature, Gayaz Iskhaki, national identity, transformation of society, religion and culture.

Гаяз Исхакый – халкыбызны «өсте-башы бөтен, аш-суы иркен, йөзе-күзе күркәм, көе-җыры көчле, сүзе-соңы татлы, кыйланышлары килешле, җайлы, йөреше борынгы тугры» итеп күрергә теләгән әдип. Ул туган халкының үткәндәге фаҗигаларын якыннан белеп, аның бүгенге хәле өчен сызлана, шул хәлдән чыгуның юлларын табарга тырыша. Үзенең барлык гомерен шушы изге эшкә багышлый. Язучыны милләтнең торган саен ныграк торгынлыкка төшүе, киләчәгенең билгесез булуы, тәрәккыят юлына баса алмавы борчый. Ул милләтенең башка халыклар арасында дәрәҗәсен күтәрү турында хыяллана, өметләнә. Аның мәгърифәт, мәдәният, матбугат, әдәбият турында туктаусыз кайгыртуы, шул юлда үзен аямыйча хезмәт итүе – һәммәсе милләт мәнфәгатен кайгыртуын раслый. Бу яктан ул бөек Тукайның идеалларына аваздаш. «Милләт образауный кешеләргә һәм халык файдасын һәртөрле үзенең шәхси мәнафигыннан вә корсак файдаларыннан өстә тота торган, милләт файдасын күз өстендәге кашы дәрәҗәсендә гаҗиз тота торган милләт арысланнарына мохтаҗ. Милләт аталарга, аналарга, мөгаллимнәргә, мөгаллимәләргә, мөрәббиләргә, чын мөхәррирлек табигатьләренә вә сәляхиятләренә мохтаҗ. Безнең милләт тә, башка милләтләрдәге кеби, хамисез, мәлҗаэсез, фәкыйрь вә эшче халыкларның файдаларына тырышучы, бик фәкыйрь кешене бер бай этенә алмаштырыр вакытлар үткәнен аңлаучы егетләргә мохтаҗ. Безнең милләт тә Пушкиннарга, граф Лев Толстойларга, Лермонтовларга мохтаҗ. Кыскасы гына, безнең милләт тә башка милләтләрнең тәрәккыйләрендә булган чын мөхәррирләргә, бардакханәдән чыкмаган яңа милли шигырьләргә, музыкантларга вә гайреләргә, вә тереләргә мохтаҗ» [Тукай, б. 186]. Г. Исхакыйның бөтен төр эшчәнлегенең, иҗатының нигезен татарларның милләт буларак бөтенлеге, иминлеге мәсьәләсе тәшкил итә. Ул милли телнең, мәдәниятнең үсеш юлларын өйрәнә. Төрки-татарларның шушы хәлгә төшү сәбәпләрен чал тарихтан эзли. Үзенең дәүләтчелеге булган бу халык шундый кимсетелүләргә түзеп яшәргә тиешме, дигән сорауга җавап табарга тырыша.

Әдип үзенең күпкырлы (әдәби, иҗтимагый-сәяси, тарихи, фәлсәфи) эшчәнлеге аша халыкның иҗтимагый-рухи яшәешен, тормыш тәҗрибәсе һәм акыл зирәклеген, уй-омтылышлары һәм хыялларын яктырта; колониаль хәлгә төшерелгән татар халкына яшәргә, үзенең милли йөзен һәм рухын саклап калырга көч бирә.

XX гасыр башы татар әдәбиятының актуаль проблемаларын җентекләп өйрәнү барышында Г. Исхакый милләтне инкыйразга илтүче сәбәпләрне ача һәм хатын-кызлар мәсьәләсенә аеруча зур игътибар бирә. Хатын-кыз ролен гаилә яссылыгыннан киңрәк мәйданга, татар халкының иҗтимагый тормышында тоткан урынына басым ясап, берничә әсәр иҗат итә. «Теләнче кызы» (1914), «Мөгаллимә» (1913), «Остазбикә» (1915), «Зөләйха» (1917) һ.б. Г. Исхакый хатын-кызларны ирләрнең сөйгән хатыны итеп кенә түгел, бәлки милләт язмышын хәл итүче зыялыларны тудырып тәрбияләүче көч, ягъни милләтнең телен, традицияләрен алдагы буыннарга җиткерүчеләр буларак тасвирлый. Шушы хакыйкатьне аңлаган әдип, әлеге проблеманы яктыртып, «Ул икеләнә иде» (1915) һәм «Ул өйләнмәгән иде» (1916) повестьларын иҗат итә.

Гаилә, дәүләтнең мөстәкыйль бер өлеше буларак, милләт үсешендә хәлиткеч көчкә ия. Кеше бәхетен гаилә бөтенлеге белән бәйләп, әлеге әсәрдәге вакыйгаларны шәрехләү өчен, автор шәһәр мохитенә мөрәҗәгать итә. Бу дөрес тә. Биредә кеше инде милли тирәлектән киңрәк мәйданга чыга, ягъни башка халыклар белән тыгыз элемтәгә керә, аларның яшәү рәвеше һәм мәдәнияте белән очраша, заман цивилизациясе йогынтысына бирелә. Әйтергә кирәк, нигездә, кеше дәүләтнең төп халкы булган рус милләте белән аралаша һәм, үзен алардан ким итеп сизмәс өчен, аңлы рәвештә рус мохитенә тартыла. Бу хәл гаилә кору өлкәсендә дә үз юлын таба. Шунлыктан бүгенге көнгәчә актуальлеген югалтмаган (бәлки тагын да кискенләшкән генә) катнаш гаилә мәсьәләсе көн тәртибенә куела. Бу проблема милләтчел рухлы зыялыларны борчый. Г. Баттал татарлар арасында катнаш гаиләләр артуны тарихка бәйләп, «Русия инкыйлабыннан соң байтак зыялыларымыз мөселман кызлары арасында үзләренә тиң кызлар тапмадыкларыннан рус, поляк, француз яки яһүди кызларына илә өйләнмәккә башладылар», дип искәрмә биреп үтә [Баттал, б. 153]. Татар кызларын да егетләр кебек укытып, белемле итеп, дөнья күтәрлек дәрәҗәгә күтәрүне бу хәлдән котылуның бердәнбер чарасы итеп күрсәтә. Ул гына да түгел, хатын-кызлар гаиләдә генә бикләнмичә, татар халкының иҗтимагый тормышында да катнашырга тиешлеген ассызыклый.

«Ул икеләнә иде» (1915) һәм «Ул өйләнмәгән иде» (1916) повестьлары, исемнәреннән күренгәнчә, тематик һәм проблематик яктан, сюжет корылеше һәм композиция төзелеше ягыннан да бер-берсенә бик якын, хәтта төп геройлары да бер-берсен кабатлый сыман. А. Әхмәдуллин язганча, бу әсәрләр «рус әдәбиятының тәэсире астында калып, үз милләте кызларына хурлап караган бер җаһилнең хәяте яки рус мәктәпләрендә укыганга һәм рус чаралары белән тәрбияләнгәнгә, үз милләтенә булган мыскыллы мөнәсәбәтләр»гә багышлана [Әхмәдуллин, б. 138]. Әсәрләрнең төп геройлары – Хәмит («Ул икеләнә иде») һәм Шәмси («Ул өйләнмәгән иде»). Икесе дә белемле, укымышлы татар егетләре. Егетләр белемне Петроград шәһәрендә

рус мәдәнияте нигезендә алган, рус мохитендә тәрбияләнгән. Шунлыктан аларның дөньяга карашы чит мәдәният һәм традицияләр йогынтысында формалашкан.

Ике герой үзләренә кәләш эзләү белән мәшгуль, тик әйләнәтирәдә алар дәрәҗәсендә белемле, тәрбияле туташлар гына күренми. Хәмит башта халкыбыз йолаларыннан тайпылмый гына чибәр һәм укымышлы татар кызына өйләнергә ниятли: «Мәсәлән, ул шул шәһәрнең Фатыйманы алса? Әйе, Фатыйма бунык хатыны булса?.. Төсе-буе... Зарарсыз...

Әллә Хәдичәме? Хәдичә моның хатыны булып, шулай менә бүген Габдрахманнарда булган кебек, хуҗа булып, кунаклар каршы алырмы?.. Бер-бер нәрсә йитмәсә, ябык кибетне ачтырып китерергә асрауны йибәрерме?» [Исхакый, б. 315]. Бу хыяллары белән ул икенче повестендагы Шәмсигә бик якын. Ул да бит ике баласы туганнан соң да үзен буйдак егеткә санап, һаман да алдагы көндә күркәм татар кызына өйләнүенә өметләнә, булачак кәләшен чит шәһәрләргә барып эзли, таныша. Тик кызлар белән күрешеп аралашкач, күңелендә йөрткән «кием-салым йөртә белүче, йорт тотарга өйрәнгән, уңган, матур» [Исхакый, б. 316] милли туташ образы эреп юкка чыга. Татар кызлары тәрбиясенең йорттан гайре китә алмавы, аларның гади генә темаларга да әңгәмә кора белмәве сәбәпле, каһарманнарның татар кызларына мөнәсәбәте кискен үзгәрә.

Бу ике әсәрендә дә автор милли туташлар белән рус кызлары арасында параллель үткәрә һәм бу чагыштыру, әлбәттә, беренчеләре файдасына түгел. Г. Исхакый бу әсәрләрендә татар милләтен хурламый, ул аның белем, мәдәнилек дәрәҗәсен кимендә рус милләте белән янәшә торырлык биеклеккә күтәрү зарурлыгын исбатлый. Милли туташлар арасында Анна Васильевна яки Мария Ивановнага тиңләрлек кызлар булса, Хәмит белән Шәмси читтән эзләрләр идеме икән?!

Г. Исхакый ирекле мәхәббәт темасын да читләтеп үтми. Бу күренешнең тумыштан сабыр, итагатьле татар кызлары арасына үтеп кермәвен күрсәтә. Кызларның халкыбыз традицияләренә таянып яшәвенә хәтта шатлана, тик алдынгы фикерле Хәмитнең күңелен мондый «тәрбиялелек» белән генә яулап алу мөмкин түгеллеген дә ассызыклый. Хәмит кыз белән янәшә барганда, үзен ахмак итеп хис итә һәм бу уйлары аның ачуын чыгара, ә кызның «инсафлылык өчен башын иеп, чалышрак чүмәкләп, чүкәләп, бүксәсенә тутырган үрдәк кебегрәк чайкалып-чайкалып» атлап килүе [Исхакый, б. 316] Хәмитнең ачуына соңгы тамчы була һәм ул бар нәрсәне ташлап, беркемгә дә әйтми кайтып китә. Бу мәхшәрдән котылгач, янәдән Мария Ивановнаны искә төшереп, күңеленә сихәт ала һәм бүләкләр алып, алдагы көннәргә планнар төзи башлый. Бу планнар инде Мария Ивановна белән тыгыз бәйләнә.

«Ул әле өйләнмәгән иде» повестеның төп герое Шәмси бернинди икеләнү кичерми, чөнки ул татарда зирәк, укымышлы кызның булуы мөмкин түгел, дигән фикергә Касыйм шәһәре кызы белән аралашкан-

нан соң килә: «Тукай шигыре, Тукай шигыре дип сөйләгәндә, – Тукай соң ул кем? – дип, Шәмсине хәйранга калдырды. Тукайның кемлеген, хәзер кайда торганын белмәгән бу татар кызының кай төшендә татарлыгын эзләп йөри?» [Исхакый, б. 17].

Тукайның кем икәнен белми торган милли туташларның, әлбәттә, рус мәдәнияте, рус мохите тәрбияләгән мондый зыялы егетнең игътибарына лаек була алмавы бәхәссез.

Татар әдәбияты тарихына күз салсак, бу чорда татар кызларының асыл образларын күрсәтергә мөмкин. «Тупас Мамайның монгол йөзле нәселендә шундый» дип, Хәяткә хәтта алдынгы фикерле рус егете дә гашыйк була [Әмирхан, б. 129].

Әсәр тукымасыннан күренгәнчә, Шәмси кызлар беләп аралашып карый, тик аны гел «Татлы җимеш» – рус кызы тартып тора. Башта ул бу гамәлне «Мин өйләнмәгән бер егет, ул бер хөр хатын», дип кабул итә һәм бу очрашуларда бернинди дә хилафлык күрми, әлеге мөнәсәбәтләрнең вакытлы булуына, үзенә тиң татар кызын очрату белән бу эшкә нокта куелачагына ышана. Аның фикеренчә, бу очрашулар – нибары рәхәт кичерү өчен генә. Аннары ниндидер үзенә генә хас сөю белән яратса да, «әти, әнисе белсә, бит котлары очачак, дуслары ишетсә, бит дөньяга күренә алмаячак» дип, аның белән кавышу мөмкин түгеллеген дә аңлый [Исхакый, б. 354]. Икенче героебыз Хәмит бу хакта: «Ул өйләнде, ди. Дуст-ише аны тәбрикләп килә. Килмәсә? Бу бит марҗага өйләнү... Кардәш-кабилә туйга җыела... Нинди туй? Марҗа белән туй буламыни? Тагы алар берсе дә килмәсә? Килмәсә генә түгел, моның өйләнүене өйләнү дип карамаенча, тик марҗа белән тору гына, тәүфыйксызлыктан килгән бер бәхетсезлек дип караса?» – дип, шөбһәләнә [Исхакый, б. 334]. Шул ук вакытта үз-үзенә каршы килеп: «Аларның алай карарга ни хакы бар? Сөю, мәхәббәт милләтне белми. Аңарга байлык та, ярлылык та киртә-кальга була алмаган кебек, милләт, дин аермасы да аны тотып кала алмый. Мин сөйгәч, кемнең хакы бар?» [Исхакый, б. 334]. Һәр икесе шундый амбивалент утта яна: бер яктан, хатыннарга булган ярату-сөю хисе, икенче яктан, чит мохиттә үсүгә карамастан, гаиләдә тәрбияләнгән милли аң һәм дини хисләр.

Хәмит белән Шәмси – чын мәгънәсендә татарның алдынгы яшьләре, алар чорына күрә укымышлы, зыялы, татар голәмәсе белән тыгыз бәйләнештә. Геройларның төрле милли кичәләргә, театрларга йөрүе, дини бәйрәмнәрдә катнашуы, нәсел-нәсәп белән хисаплашуы, туганнар-дуслар фикеренә игътибар итүе – аларның татар тормышыннан читләшмәвенә ачык мисал. Руслар белән янәшә яшәп, аларның алдынгы гамәлләрен үзләштерүгә карамастан, икесе дә – милли традицияләр һәм дини кануннарга таянып эш итүче кавемнән чыккан егетләр.

Сюжет сызыгы Шәмси белән Аннаны елга ярына илтә. Сихри табигать кочагында рәхәт ял итү дәвамында мөнәсәбәтләрнең кабул ителгән әхлак чикләреннән чыгып китүен Шәмси («Ул әле өйләнмә-

гән иде») аңламый да кала сыман. Ул мәхәббәт хисенә бирелеп, Анна белән якынлык кыла, ә Анна Васильевна исә, тәҗрибәле хатын буларак, егетне үз кармагына нинди юл белән каптырып булганны яхшы аңлый, ул балага уза. Димәк, өйләнү-өйләнмәү мәсьәләсе Шәмсинең аңлы рәвештә фикер йөртүеннән элек, җенси ләззәт, инстинкт хөкеме нәтиҗәсендә хәл ителә. Хәмит («Ул икеләнә иде») исә бу фикергә тынгысыз көннәр, йокысыз төннәр аркылы килә. Хәмитне биләп алган хис әсәр дәвамында ныгый, үсә бара. Бу – икеләнү, шикләнү хисе. Аны кешенең фикерләү сәләте тудыра. Аны үз-үзенә булган эчке ышанычның җитеп бетмәве, шәхес буларак үзен түбән бәяләү кебек сыйфатлар тудыра. Икеләнү дөрес карар кабул итүне тоткарлый. Кеше никадәр икеләнсә, шулкадәр үз мөмкинлекләренә ышанычы кими, һәм ул дөрес тәнкыйди фикерләп кабул ителгән карарлардан читкә китә, ә ашыгып эшләгән гамәлләр, нигездә, ялгыш нәтиҗәләргә китерә. Шундый икеләнү нәтиҗәсендә Хәмит тә Мария Ивановнаны үзе өчен иң кулай пар саный: «Нинди һәйбәт, инсафлы, мәхәббәтле кыз. Шундыйны кайдан табасың?» – дип уйлый. Гаяз Исхакый Хәмитнең эчке халәтен, кичергән шик-шөбһәләрен нечкә психологик штрихлар ярдәмендә сурәтли. Ул кабат-кабат уйлана, үзенчә төрле яклап тикшерә, алдагы көннәрен дә күз алдына китерә. Бар теләге – Мария Ивановнаны сайлауның иң дөрес юл икәненә башта үзен ышандыру, аннан инде әйләнә-тирәдәге якыннарын. Үзе өчен биниһая күп дәлилләр китерә, хәтта үзе дә шуңа ышана, тик тынычлану гына килми. Үзенә: «Мария Ивановна иптәш булмыймыни? ... Җомга көн иртә белән ул пәрәмәч китерерме? Гарәфә көнне ул бәйрәм ашы ясый белерме?» – дигән сорауларга җавап эзли.

Әсәрләрдән Г. Исхакыйның геройларын тирән тоеп, алар белән янәшәдә генә «яшәп» иҗат иткәнлеге аңлашыла. Геройларның эчке халәтен ачуда ул пейзаж кебек лирик чигенешләрне эшкә җигә. Бөтен әйләнә-тирә табигать тә Хәмит белән Шәмсинең кичерешләренә органик кушылып сыкрый, әйтерсең лә алар яшь күңелнең, канатлы хисләрнең, җәмгыятьнең кыргый законнары басымы астында изелгәнлегенә тавышсыз гына сулкылдыйлар, ике яшь күңелдә дөрләгән мәхәббәт хисләрен хуплыйлар, аларга теләктәшлек итәләр.

Шәмсине бала турындагы хәбәр өнсез итә. Аның рухи халәтен әдип үтә җете буяулар ярдәмендә тасвирлый: «...тормышның шул фактысы алдында тез чүкте. Ләкин ике арага, әллә нигә, бер суыклык катышты. Шәмсинең күңеленең бер кырыенда Анна аның бәхетене урлаучы, аны мәңгегә өйләндермәенчә, никахсыз калдыручы кебек иттереп килеп басты. Җылыда беленми торган салкын бер боз очратты...» [Исхакый, б. 358]. Ни гаҗәп, бу хәлләрдән соң да ул Анна белән гаилә төзү турында уйламый, аны бары өйләндермәүдә гаепли. Моны гаиләдәге тәрбия белән аңлатып булыр иде. Чөнки мөселман кешесе, ислам кануннарыннан башка гаилә төзүне мөмкин эш дип тә уйламый, гәрчә инде ул күптән рус хатыны белән ир-хатын мөнәсәбәтләрендә яшәсә дә. Шул рәвешле ул бала өчен җаваплылык

алырга әзерләнә. Бу хакта ул беркемгә дә әйтми, әти-әнисеннән, туган-тумачалардан читтә Шәмсинең гаилә хәле үзенең теләү-теләмәвеннән бәйсез хәл ителә. Язмышка буйсынуына карамастан, ул һаман уйлана, хыяллана. Туачак балага атасының исемен биреп, мөселман итеп тәрбияләү теләге белән яна. Анна да бит бик тырыша: төрле милли бәйрәмнәргә ашлар әзерли, бәйрәмгә хәтта хәзрәтне чакыра. Ул бөтен барлыгы белән татар дөньясына керергә омтыла, әмма бу эшләрнең файдасы гына тими, чөнки Шәмсинең марҗа белән торуы турында сүз башта колактан колакка гына сөйләнсә, соңрак мәйданга чыгып, ачык итеп сөйләнә, аннан акрынлап дуслары читләшә, ул үзе дә, оялып, халык күп йөри торган урыннарга бармый башлый.

Алга таба реаль тормыш барыбер үзенекен итә. Анна бер-бер артлы балалар таба, ирен дә, өен дә карый, һәммәсенә өлгерә, өзгәләнә, тормыш итә, Шәмси исә тормышны уңайлы-җайлы итү өчен бөтен көчен-куәтен кызганмый. Ләкин рухи яктан алар арасында үтеп чыга алмаслык упкын хасил була, еллар узган саен, ул тирәнәя, зурая гына бара. Гасырлар буе буыннан буынга күчеп килгән милли хис, дин тәрбиясе аларның икесенең дә күңеленнән бер генә минутка да китми, киеренкелек тудыра.

Шушы ук хисләр белән Хәмит тә яна. Автор геройларның, җан тынычлыгы эзләп, Корьәнгә мөрәҗәгать итүләрен, елый-елый намаз укуларын тасвирлый.

Вакыт уза, тормыш үзенекен итә. Анна да акрынлап чиркәүгә якыная, христиан бәйрәмнәренә үзе белән балаларын да иартеп йөри башлый. Көннәр буе гаиләне матди яктан тәэмин итү артыннан йөргән Шәмсинең балалары татарча «әти» , «әни» дигән сүзләрдән гайре берни белми үсәләр. Шулай булуга карамастан, Шәмсинең күңелен балаларын мөселман итү хыялы һаман рухландырып тора. Ләкин очраклы рәвештә әниләре белән чиркәүдән чыгуларын күрү аны ихтыярсыз итә. Ул ни эшләргә белми, Мәскәү поездына утырып, туганнарына китә. Ул туганнары аңа кәләш сайларга ярдәм итәр дип уйлана, тик балаларын чукындыру күренеше күз алдыннан китми.

Мулла кызына өйләнергә киткән җиреннән Шәмси кабаттан Аннасы һәм балалары янына кайта. Хатынының хәйләкәр адымы аның Шәмсигә юллаган хатында ачыла. Ул ирен бөтенләй ачуланмый, бары балаларының һәм үзенең сагынуы турында яза һәм кызларының фотосурәтен дә сала, Шәмсине яңалык көткәнен, ягъни угыл табачагын хәбәр итә.

Әсәр катнаш никахтан нинди балалар туа, дигән сорауга җавап бирә. Баланың гаиләдә кем булып үсүен ул анага бәйләп аңлата. Христиан дине, рус милләте традицияләре ярдәмендә тәрбияләнгән хатынның татар милләтенә балалар тәрбияләве бик шикле. Телне, гореф-гадәтләрне, ислам динен белмәгән кеше ничек итеп мөселманча тәрбияләсен. Ә катнаш никах бәхет китерәме? Г. Исхакый бу повестьлары мисалында әлеге сорауга җавап эзли. Җавапны тирән психологизм аша таба. Ике конфессия вәкиле корган гаилә бәхетле була

алмый, дигән фикерне үткәрә. Әгәр психология фәненә мөрәҗәгать итсәк, шушы проблема гаилә кризисларының иң беренчесе итеп күрсәтелә. Икенче кризис бала тугач башлана. Бусы инде – балага исемне кайсы дин кануннарына таянып кушу мәсьәләсе. Г. Исхакый бу сорауга: «...тәрбия белән кем шөгыльләнә, шул билгели баланың милләтен дә, динен дә», – дип җавап бирә.

Дини һәм милли каршылыкларга нигезләнгән гаилә мәсьәләсен яктыртып, әдип проблеманың иҗтимагый-сәяси һәм рухи асылын ачып бирә, әлеге күренешнең фаҗигага илтүен үзенең геройлары мисалында исбатлап, мондый гаиләнең киләчәге юк, дигән фикерне үткәрә.

Әдәбият

Әмирхан Ф. Әсәрләр. 4 томда. 2 т.: повестьлар. Казан: Татар. кит. нәшр., 1984. 478 б.

Әхмәдуллин А. Гаяз Исхакый әсәрләренең исемлеге // Казан утлары. 1989. № 6. Б. 137–138.

Баттал Г. Казан төркиләре (тарихы)// Казан утлары. 1995. № 3. Б. 151–184.

Исхакый Г. Ул икеләнә иде. Повесть // Мирас. 1998. № 1. Б. 11–21.

Исхакый Г. Зиндан. Сайланма проза һәм драма әсәрләре. Казан: Татар. кит. нәшр., 1991. 660 б.

Тукай Г. Әсәрләр. 5 томда. 2 т.: Шигырьләр. Поэмалар. (1909–1913). Казан: Татар. кит. нәшр., 1985. 399 б.

Тукай Г. Әсәрләр. 5 томда. 3 т.: Проза. Публицистика. (1904–1906). Казан: Татар. кит. нәшр., 1985. 341б.

Сәмитова Сәвия Гималтын кызы,
филология фәннәре кандидаты, Казан милли тикшеренү технология университетының ике телдә укыту кафедрасы доценты